

- (1861-1917). *Voprosu istoriy (Questions of History)*, 1, 17-31 (in Russ.)
7. Iamzyn Y. (1912). *Resettlement movement in Russia from the moment liberation of the peasants*. Kyiv (in Russ.)
8. Iakhontov A.P. (1925). *Resettlement and colonization*. Kharkiv: Author's edition (in Russ.)
9. *Siberia in the Russian Empire (2007)*. Responsibilities red. L.M. Dameshek, A.V. Remnev. Moscow: Novoe lyteraturnoe obozrenye (in Russ.)
10. *Resettlement policy in the Russian Empire [Electronic resource]*. Retrieved from http://gasur.ru/activity/measures/expo/15_02_2017.php?clear_cache=Y
11. Horokhov S.V. (2011). *Resettlement in the Russian Empire: the historical and legal aspect*. [Electronic resource]. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/vaau_2011_2_38.pdf
12. (1891). *Complete collection of laws of the Russian Empire*. Third meeting V.9. Petersburg: Gos. a type (in Russ.)
13. *Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv, fund 442, description 521, archive file 219*.
14. *Russian State Historical Archives, fund 1273, description 1, archive file 83*.
15. (1903). *The journal of the meeting, formed at the Ministry of Internal Affairs to discuss the proposals of the Poltava provincial presence on the resettlement of landless peasants from the Poltava province*. Meetings 3, 6, 10 y 12 marta 1903 h. St. Petersburg (in Russ.)
16. *Russian State Historical Archives, fund 1273, description 1, archive file 433*.
17. *Russian State Historical Archives, fund 391, description 1, archive file 909*.
18. *Russian State Historical Archives, fund 586, description 1, archive file 404*.
19. *Russian State Historical Archives, fund 1149, description XIII, archive file 94*.
20. Proskura N. L. (1973). *Resettlement of peasants from Kharkiv province during the Stolypin agrarian reform*. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal (Ukrainian historical journal)*, 6, 98-105 (in Ukr.)

Z. Svyaschenko

THE RESETTLEMENT POLICY OF RUSSIAN CZARISM IN THE SECOND HALF OF THE XIX – ON THE BEGINNING OF XX CENTURIES

At last of the 19th – the beginning of the 20th century was marked by an active search for ways of escaping from the crisis state of the agrarian sector of the country's economy, in which it got through a combination of internal and external factors. Particular attention was paid to the systematization of immigration legislation, which according to its authors had to streamline the migration processes in the country, which, after the liberation of former landlord peasants of serfdom, became increasingly widespread. The most far-sighted statesmen of Russia insisted on the forced colonization of the under-occupied Ural regions by loyal people.

The purpose of the publication is to investigate the resettlement policy of Russian tsarism in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries.

The methodological basis of the study were the principles of historicism and scientific objectivity of coverage of various aspects of the problem. Serves problem-chronological and analytical-typological research methods. This allowed us to trace the changes that took place in the resettlement policy of Russian tsarism in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries.

The number of legislative acts dealing with the resettlement of peasants to analyzed. Among them are «Temporary rules for resettlement» (June 10, 1881), which somewhat facilitated the situation of those wishing to resettle. The Edict of June 13, 1889 «On the voluntary resettlement of peasants inhabitants and burghers on state land», according to which the peasants were completely exempted from state

taxation and lease payments for the first three years, only the remaining three years were paid only half of their established size. Besides was introduced postponement of migrants from military service for three years. Migrants were entitled to a loan for the purchase of products and sowing seeds.

Considerable attention is paid to the work of the Special Meeting under the chairmanship of A. Stuhinsky and the Special Meeting of A. Kulomzin. They were developed law project, which on July 6, 1904, acquired the nature of the temporary rules for regulating resettlement policy in the Russian Empire.

This was the law according to which for the first time in the legal practice of the Russian Empire the social aspect was regulated in the life of the peasant postponement.

It is concluded that resettlement policy becomes an integral structural component of the measures of the government of the Russian Empire at last of the 19th and the beginning of the 20th century in the field of agrarian policy.

Nevertheless, the existence of certain disadvantages inherent in the legislative acts on resettlement, they became the basis for the Stolypin agrarian reforms. In this method, without waiting for this, the conservatives contributed to the liberalization of the state agricultural policy in the future.

Key words: agrarian question, Russian empire, resettlement, resettlement law, peasantry.

УДК 27-725(477-25)«18/19»

В. С. Тацієнко

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ПРАВОСЛАВНОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛАХ КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ)

У статті розглянуто зміни в порядку землекористування православного парафіяльного сільського духовенства у XIX – на початку XX століття. Звернено увагу на забезпечення церков земельними наділами, їх розподіл між членами причту, підкреслено неоднозначне ставлення духовенства до обробітку землі. Відзначено, що спроби уряду перекласти обробітку причтових угідь на селянство призвело до погіршення відносин із священнослужителями. Встановлено, що найчастіше церковна земля оброблялася найманими робітниками та здавалася в оренду.

Ключові слова: православне духовенство, церковна земля, селяни, причт, Київська єпархія.

Постановка проблеми. Земля була однією із головних і стабільних статей прибутків парафіяльного кліру. Тому забезпеченню церков угіддями уряд приділяв особливу увагу, прагнучи цим вирішити проблему матеріального забезпечення духовенства. Водночас з наділенням парафіяльних церков землею поставало питання її обробітку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання землекористування православного сільського духовенства знайшло лише часткове відображення у сучасній українській історіографії. Окремих аспектів проблеми, зокрема забезпечення парафіяльних церков земельними наділами, господарської діяльності духовенства, обробітку церковних угідь селянами торкалися О. Крижанівський [1], С. Борисевич [2], Т. Кузнець [3], Б. Опря [4], але окреслена тема залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є висвітлення землекористування православного сільського духовенства у XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Указом Павла I від 18 грудня 1797 р. на приєднанні від Речі Посполитої землі поширювалась вимога наділяти сільським церквам, священники яких не перебували на державному утриманні, встановлену в імперії у 1765 р. пропорцію землі – 33 дес. [5, 821-823]. Указ від 11 січня 1798 р. обов'язок обробляти визначену норму церковних угідь переклав на парафіян, які мали виділяти причту середню кількість урожаю або гроші за «справочними» цінами. Землі, що перевищували 33 дес. вимагались здавати в оренду, обробіток духовенству заборонявся, оскільки вважався «справою з саном їх не сумісною» [6, 204-205]. Проте реалізація цього закону на місцях відбувалася з великими труднощами. Поміщики користуючись тим, що місцеві адміністрації і повітові суди перебували в їх руках, здійснювали прихований опір у відведенні церквам земель та їх обробітку вірянами, адже право розпоряджатися працею селян визнавали лише за собою. Деякі землевласники Київської губернії відкрито заявляли, що селянам «як підданам своїм, обробляти попам ругу не дозволять» та часто залишали за собою весь врожай з церковних земель [7, 90-91]. Реалізація указу поставила селян в опозицію до духовенства, оскільки накладала на них додаткову повинність. Водночас і причт потрапляв у матеріальну залежність від парафіян.

3 квітня 1801 р. Олександр I відмінив положення про обробіток церковних угідь вірянами. Праця на землі покладалася на священно-, церковнослужителів і вже вважалася не лише сумісною з церковним саном, а й «прикрашала» його та зближувала з парафіянами [6, 210-211].

У Київській єпархії звичним явищем було захоплення поміщиками церковної земельної власності. Масово відчужувались землі, що переважали встановлену норму 33 дес., адже на Правобережжі у багатьох причтах наділи перевищували цю пропорцію, угіддя переносились в інші місця і в зменшеній площі. Через опір поміщиків-католиків, які протидіяли зростанню земельної власності Православної церкви та захоплювали церковні угіддя, бездіяльність місцевої влади, залежної від панів, процес забезпечення парафіяльних церков землями розтягувався у часі. Саме в цій ситуації у 1801 р., 1804 р., 1809 р. були видані укази, що продублювали вимогу наділення сільських церков 33 дес. землі (30 дес. орної та 3 дес. сіножаті) [2, 261].

Незважаючи на прагнення влади вирішити питання забезпечення кліру землею, на кінець 20-х років XIX ст. в Київській єпархії не всі причти мали встановлену пропорцію землі. Зокрема, станом на 1830 р. в с. Псярівка Уманського повіту причтові угіддя склалися з 20 дес. орної землі і 7 дес. сіножати, в с. Кищенці того ж повіту – 13 дес. орної та 14 дес. 325 сажнів сіножати [8, 28-31].

Варто наголосити, що закони кінця XVIII – початку XIX ст. змінили статус церковних наділів на приєднаних до Російської імперії українських землях. Земля стала власністю церкви, а не священників як це було раніше. Спадковість церковного землеволодіння ліквідувалась і отримання священницького місця

давало право лише тимчасового користування земельними угіддями до виходу за штат [9, 96].

Від несправедливого розподілу причтових земель часто страждали церковнослужителі, адже наділення їх землею, як і розподіл інших прибутків, залежало від священника, який очолював причт. Так, 1811 р. до Київської духовної дикастерії надійшла колективна скарга від церковнослужителів ряду сіл Липовецького повіту «про не виділення їм тамтешніми священниками ніякої ружної землі». Священнослужителі мотивували це отриманням причетниками «роковщини» від кожного двору, ніби взамін користування землею, хоча загалом вона складала незначну суму [10, 1-2]. Це призводило до того, що «дячки, а тим паче паламарі, праця яких немала, а прибутки наймізерніші ... одні заробляють хліб на чужих полях, інші, допускаючи неприпустимі відлучки, наймаються до різних людей за погоничів, інші ще гірше впадають в лень, пияцтво та інші пороки» [10, 3]. Дикастерія ухвалила рішення про взяття підписок з усіх священників повіту, які зобов'язувалися з церковних орних, сінокісних земель, городів та інших угідь виділяти принаймні п'яту частину церковнослужителям. Подібні випадки, коли священники залишали за собою всю церковну землю, або виділяли для причетників незначну частину наділу були поширеними і у Звенигородському [11, 1], Уманському [12, 62], Васильківському [13, 2-5, 14-19] та інших повітах Київської губернії.

20 липня 1842 р. імператор Микола I затвердив «Положення про забезпечення православного сільського духовенства землею, будинками і одноразовою допомогою», чинність якого 31 серпня 1843 р. уряд поширив на всю Правобережну Україну. Селяни зобов'язувались виділити 30 дес. орної землі (по 10 дес. священнослужителю, причетникам і на церковні потреби) та 3 дес. сінокошу за умови, якщо на кожну рев'язьку душу припадало не менше 4 дес., а у разі нестачі такої кількості землі, парафіяни мали компенсувати її продуктами або грошми. Понаднормова земля, раніше виділена церкві, залишалася у її власності і перебувала у користуванні священника. Також підкреслювалось, що церковний наділ є службовим: його дозволялось здавати в оренду, але заборонялось продавати, дарувати, заставляти. «Положення...» знову переклало тягар обробітку на плечі селянства. Парафіяни зобов'язувались задарма обробляти 10-десятинний наділ священника, а за договірну плату – й решту церковної землі або трудова повинність могла замінюватись сплатою грошей. Хоча у законі й зазначалось, що селяни частково (на 50 %) могли обробляти церковний наділ за рахунок панщини, проте на практиці це не виконувалося, оскільки поміщики не поступалися бодай крихтою відробіткової ренти підданих селян. Окрім того, селянам ставилось в обов'язок забезпечувати причти житлом, господарськими будівлями та надавати одноразову допомогу борошном та посівним матеріалом [1, 99-100].

Безумовно, «Положення...» 1842 р. суттєво покращило добробут парафіяльних кліриків, що відзначали і київські митрополити Філарет (Амфітеатров) [14, 443-444] та Ісідор (Нікольський) [1, 101]. Однак, його реалізація негативно позначилась на стосунках між кліром та мирянами. Покращення матеріального становища духовенства покладалося на

і без того переобтяжене селянство, адже для реалізації закону на його плечі лягала додаткова повинність.

Заходи влади обурювали селянство, так як входили у протиріччя з його прагненням до волі. В очах селян-землеробів священник поставав поміщиком, а «замість однієї панщини стало дві» [15, 552-553]. Така політика уряду не могла не призвести до ускладнення відносин між духовенством та парафіянами. До того ж священнослужителі часто зловживали працею селянства, вимагаючи обробляти всю їхню землю, а не 10 дес., які визначалися законом. Збереження обов'язку обробляти церковні угіддя після ліквідації кріпацтва ставало дедалі небезпечним для Православної церкви. Зокрема, звітуючись про стан єпархії у 1865 р., митрополит Арсеній (Москвін) зазначав, що в деяких місцях «старі добрі стосунки» між парафіянами та пастирями, при виконанні обов'язкового обробітку священницьких ділянок, обертаються конфліктними ситуаціями, «а обробіток для селян здається продовженням неналежної кріпосної праці, від якої вони нещодавно звільнені» [16, 2].

Лише у січні 1867 р. уряд видав закон, який з 1 січня 1868 р. скасовував «Положення...» 1842 р., що ґрунтувалось на віджилих кріпосницьких методах і відповідну трудову повинність селян церкви, хоча священники й були проти таких змін. Взамін запроваджувався поземельний збір з селян та землевласників, сума якого в Київській губернії складала 120 800 руб. у рік. З них 111 136 руб. йшло на виплати священникам єпархії як компенсація за втрату робочих рук [17, 86-88].

У 1873 р. регламентувався розподіл прибутків та церковної землі між членами причту: настоятель мав отримувати три частини, його помічник – дві, псаломник – одну [18, 119-120]. Визначалося, що при церквах, де за штатом передбачався священник та причетник, прибутки та угіддя розподілялись у пропорції 3:1; при двох причетниках – 3:1:1; при штатному дияконі і одному причетнику – настоятель отримував 3, диякон – 1,5, причетник – 1 частину; при дияконі і двох церковнослужителях доходи розділялися на 6,5 частин, з яких священнику 3, диякону 1,5, причетникам – по 1 [19, 29-30].

Відповідно до правил 1873 р. вся земля, в тому числі і наднормова, на відміну від «Положення...» 1842 р., мала розділятися між причтом. Проте священники не бажали миритися з втратою понаднормових земель. Єпархіальний з'їзд 1891 р. навіть звертався до керівництва єпархії з проханням, щоб церковний наділ, який перевищував пропорцію 33 дес. не розділявся між членами причту, а перебував у користуванні священника [20, 30].

Нерідко клірики вели таке ж господарство як і парафіяни: обробляли землю, косили сіно, розводили худобу тощо. Якщо ж священник не брав безпосередньої участі у роботах, то був необхідний постійний нагляд за найманими робітниками. На сторінках єпархіального часопису «Киевские епархиальные ведомости» надавалися практичні рекомендації щодо заняття землеробством. Зокрема, рекомендувалось застосовувати сівозміну та не залишати третю частину наділу під паром [21, 305-307]. Однак, сільське духовенство не могло присвячувати увесь свій час, як селяни, господарським турботам. Тому серед кліриків не було

однозначного ставлення щодо сільськогосподарської праці. З одного боку, на сторінках церковної періодичної преси справедливо наголошувалось, що це відволікало пастиря від прямих обов'язків – підготовки до богослужінь, їх проведення, здійснення треб, підготовки повчань, нагляду за церковною школою, парафією [22, 64]. Висловлювалась думка, що землеробство не йде на користь пастирському служінню і, що важливо, займає думки клірика, відтак священник у гарячу пору з неохотою виконував свої прями обов'язки [23, 1186-1188]. Тому пропонувалось позбавити священника обробітку землі, щоб «знав тільки свою справу – служіння ієрейське» [22, 65; 24, 1257-1258]. З іншого боку, обстоювалась позиція, що це «ні стільки не шкодить пастирській справі» та не підриває його авторитет [25, 624-625].

Найчастіше церковна земля оброблялася найманими робітниками та здавалась в оренду. У звіті про стан Київської єпархії за 1902 р. зазначалося, що понад третини причтів здавали церковні наділи в оренду [4, 116]. На початку 60-х років XIX ст. при найманій праці 1 десятина землі, засіяна житом, давала в середньому 5 руб. 35 коп., 1 дес. вівса – 5 руб., не враховуючи невеликий дохід від соломи та полови. Прибуток від пшениці був більшим, оскільки вищою була її вартість [26, 597-598]. Варто зауважити, що до 1868 р. священники отримували більший дохід від землі за рахунок обов'язкових робіт парафіян. В останній чверті XIX ст. прибуток від однієї десятини землі складав орієнтовно 5 руб. на рік [27, 240].

Загалом церкви у Київській єпархії були добре забезпечені земельними угіддями. Напередодні селянської реформи 1861 р. понаднормові наділи мали 60% парафіяльних церков, причому у 23 церквах було по 100-150 дес. землі [1, 100]. На 1881 р. в користуванні парафіяльного духовенства єпархії нараховувалось 62 283 дес. 1 941 сажень землі, що на 1 300 штатних причтових церков складало в середньому по 47,9 дес. Враховуючи середній прибуток з десятини в 5 руб., ця стаття доходу приносила 311 415 руб., що на причт складало 239 руб. 50 коп. [27, 240].

Для виконання сільськогосподарських робіт священники могли користуватися так званою «поміччю», коли до селян зверталися з проханням зорати, посіяти чи зібрати врожай або у вигляді оплати за треби [28, 23; 29, 113]. Також духовенство вигравало на тому, що частину причтової землі селяни обробляли часом за «горілку», а іноді просто «за спасіння душі». До того ж церковні землі звільнялись від державних повинностей та гербових зборів [30, 48-49]. Інколи траплялись випадки примушування селян до обробітку священницьких наділів. Так, у 1875 р. священник Тарасович з с. Юшок Київського повіту відмовився відспівувати покійну дитину, рідня якої не обробляла його наділ. Громада також скаржилась на «утиски за те, що вони не хочуть безкоштовно обробляти його землю». Благочинний мав провести розслідування, однак незалежно від результату, священнику було наказано знайти собі інше місце [31, 1-2, 4].

Висновки. Землезабезпеченню та землекористуванню православного парафіяльного духовенства державно-церковна адміністрація приділяла особливу увагу, адже це було одне з головних джерел доходів для сільських кліриків. Спроби вирішити питання обробітку причтових угідь запровадженням

обов'язкової селянської праці негативно позначалось на стосунках вірян з духовенством, сприяло відчуженню їх від церкви. В середовищі кліру не було однозначного ставлення щодо доцільності сільськогосподарських робіт. Часто звучала думка, що це відволікає священника від його безпосередніх обов'язків. Питання обробітку церковної землі духовенство вирішувало найманими робітниками та здачею в оренду.

Список використаної літератури та джерел

1. Крижанівський О. П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України (XVIII – перша половина XIX ст.) / О. П. Крижанівський. – К.: Вища школа, 1991. – 127 с.
2. Борисевич С. О. Законодавче регулювання землеволодіння і землекористування церкви в XIX ст. / С. О. Борисевич // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. : Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. XV. – С. 260-268.
3. Кузнець Т. В. Сільське парафіяльне духовенство Київської єпархії: узагальнений портрет кінця XVIII – початку XX століття. / Т. В. Кузнець. – Умань: Візаві, 2013. – 464 с.
4. Опря Б. О. Повсякденне життя православного парафіяльного сільського духовенства Правобережної України (1860-ті – 1917 р.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Б. О. Опря. – Кам'янець-Подільський, 2011. – 275 с.
5. Полное собрание законов Российской империи : собр. 1-е. – СПб. : Типография II отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. XXIV. – № 18273. – С. 821-823.
6. Лебединцев П. О способах содержания, коими пользовалось православное сельское духовенство, в пределах Киевской губернии в 18-м веке и первой половине 19 века, – до 1842 года / П. Лебединцев // Руководство для сельских пастырей. – 1860. – № 9. – С. 199-213.
7. Чеховский В. Киевский митрополит Гавриил Банулеско-Бодони (1799-1803) / В. Чеховский. – К., 1905. – 306 с.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Києві – Ф. 127. – Оп. 383. – Спр. 247.
9. Коптюх Ю. В. Реформування землеволодіння Православної Церкви на Правобережній Україні в першій половині XIX ст. / Ю. В. Коптюх // Вісник Київського слов'янського університету – К., 2003. – Вип. 14 – С. 95-100.
10. Центральний державний історичний архів України в м. Києві – Ф. 127. – Оп. 365. – Спр. 85.
11. Центральний державний історичний архів України в м. Києві – Ф. 127. – Оп. 105. – Спр. 6.
12. Центральний державний історичний архів України в м. Києві – Ф. 127. – Оп. 373. – Спр. 6.
13. Центральний державний історичний архів України в м. Києві – Ф. 127. – Оп. 372. – Спр. 133.
14. Петров Н. Почетливость Киевского митрополита Филарета о материальном обеспечении сельского духовенства Киевской епархии / Н. Петров // Труды Киевской духовной академии. – 1885. – № 7. – С. 435-459.
15. Крыжановский Е. М. Украинская деревня второй четверти нынешнего столетия // Собрание сочинений: В 3 т. / Е. М. Крыжановский. – К., 1890. – Т. I. – С. 488-553.
16. Центральний державний історичний архів України в м. Києві – Ф. 127. – Оп. 1023. – Спр. 180.
17. Высочайшие повеления и распоряжения Святейшего Синода // Киевские епархиальные ведомости. – 1868. – № 8. – С. 77-92.
18. Правила о местных средствах содержания православного приходского духовенства и о разделе сих средств между членами причтов // Киевские епархиальные ведомости. – 1873. – № 16. – С. 115-125.
19. Распоряжения и извещения епархиального начальства // Киевские епархиальные ведомости. – 1883. – № 2. – С. 27-31.

20. Журналы заседаний 12-го епархиального съезда 20-21 августа 1891 г. // Киевские епархиальные ведомости. – 1892. – № 2. – С. 22-31.
21. К вопросу об улучшении благосостояния сельского духовенства // Киевские епархиальные ведомости. – 1896. – № 8. – С. 303-307.
22. Николаев В. Настоятельная необходимость материального обеспечения православного духовенства / В. Николаев // Руководство для сельских пастырей. – 1907. – № 20. – С. 58-65.
23. Дробницкий Н. Удобно-ли приходскому священнику заниматься сельским хозяйством? / Н. Дробницкий // Киевские епархиальные ведомости. – 1905. – № 48. – С. 1185-1191.
24. Дробницкий Н. Удобно-ли приходскому священнику заниматься сельским хозяйством? / Н. Дробницкий // Киевские епархиальные ведомости. – 1905. – № 50. – С. 1252-1259.
25. Леценецкий Т. Как можно улучшить быт духовенства при настоящих условиях государства? / Т. Леценецкий // Киевские епархиальные ведомости. – 1905. – № 25. – С. 622-625.
26. Известия и заметки // Киевские епархиальные ведомости. – 1863. – № 19. – С. 596-602.
27. Памятная книжка Киевской епархии: историко-статистические сведения об учреждениях духовного ведомства Киевской епархии, статистические списки церквей епархии и общие статистические сведения по всем сторонам епархиальной церковно-религиозной жизни / сост. А. В-нов, В. Антонов. – К.: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1882. – VI, 128, 262 с.
28. Грекуллов Е. Ф. Церковь, самодержавие, народ (2-я половина XIX века – начало XX в.) / Е. Ф. Грекуллов. – М.: Наука, 1969. – 184 с.
29. Римский С. В. Российская церковь в эпоху великих реформ (Церковные реформы в России 1860 – 1870-х годов) / С. В. Римский. – М.: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1999. – 568 с.
30. Надтока Г. М. Православна церква в Україні 1900 – 1917 років: соціально-релігійний аспект / Г. М. Надтока. – К.: Знання, 1998. – 271 с.
31. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. – Ф. 442. – Оп. 54. – Спр. 216.

References

1. Kryzhanivskyi, O. P. (1991). *The church in social and economic development of Right-Bank Ukraine (XVIII - first part of the 19th century)*. Kyiv: High school (in Ukr.)
2. Borysevych, S. O. (2008). *Legislative regulation of land tenure and land use by the church in the 19th century. Problemy istoriyi Ukrainy XIX – pochatku XX st. (The history issues of Ukraine in 19th – early 20th centuries)*, 15, 260-268 (In Ukr.)
3. Kuznets, T. V. (2013). *The parish village clergy of Kyiv diocese: a generalized portrait of late XVIII - early XX century. Uman (in Ukr)*
4. Opria, B. O. (2011). *The daily life of the Orthodox parish village clergy on Right-Bank Ukraine (1860s – 1917)*. Doctoral thesis. Kamianets-Podilskyi, Ukraine (In Ukr.)
5. *Complete collection of laws of the Russian Empire (1830)*. Vol. XXIV, 18273, pp. 821-823. St. Petersburg (In Russ.)
6. Lebedynsev, P. (1860). *About the methods of support for the Orthodox rural clergy in Kiev diocese in the 18th and the first part of the 19th century - until 1842. Rukovodstvo dlia selskykh pastyrey (Guidelines for rural pastors)*, 9, 199-213 (In Russ.)
7. Chekhovskiy, V. (1905). *Kyiv Metropolitan Gavriil Banulesko-Bodoni (1799-1803)*. Kyiv (In Russ.)
8. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, fund 127, description 383, archive file 247 (in Ukr)*
9. Koptiuh, Y. V. (2003). *Reforming in the land tenure of the Orthodox Church on Right-Bank Ukraine in the first part of the 19th century. Visnyk Kyivskogo slavistychnogo universytetu (Bulletin of the Kyiv Slavic University)*, 14, 95-100 (in Ukr.)
10. *The Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, fund 127, description 365, archive file 85 (in Ukr)*

11. The Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, fund 127, description 105, archive file 6 (in Ukr.)
12. The Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, fund 127, description 373, archive file 6 (in Ukr.)
13. The Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, fund 127, description 372, archive file 133 (in Ukr.)
14. Petrov, N. (1885). Guardianship of Kiev Metropolitan Filaret on the material support of the rural clergy in Kiev diocese. *Trudy Kievskoy dykhovnoy akademii (Proceedings of the Kiev Theological Academy)*, 7, 435-459 (in Russ.)
15. Kryzhanovskiy, Y. M. (1890). Ukrainian village in the second quarter of this century. In Y. M. Kryzhanovsky (Ed.). *Collected works: 3 vol. (Vol. 1, pp. 488-553)*. Kiev (in Russ.)
16. The Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, fund 127, description 1023, archive file 180 (in Ukr.)
17. Holy Synod's important orders and arrangements (1868). *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 8, 77-92 (in Russ.)
18. Rules on local means of the Orthodox parish clergy support and on the funds' sharing among members of the clergy (1873). *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 16, 115-125 (in Russ.)
19. Orders and notices of diocesan authorities (1883). *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 2, 27-31 (In Russ.)
20. The proceedings of the meetings of the 12th diocesan congress on 20-21 August, 1891 (1892). *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 2, 22-31 (In Russ.)
21. On the issue of improving the welfare of the rural clergy (1896). *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 8, 303-307 (In Russ.)
22. Nikolaev, V. (1907). The urgent need for material support of the Orthodox clergy. *Rukovodstvo dlia selskikh pastyrey (Guidelines for rural pastors)*, 20, 58-65 (In Russ.)
23. Drobnitskiy, N. (1905). Is there a need for a parish priest to be engaged in agriculture? *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 48, 1185-1191 (In Russ.)
24. Drobnitskiy, N. (1905). Is there a need for a parish priest to be engaged in agriculture? *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 50, 1252-1259 (In Russ.)
25. Leshchenetskiy, T. (1905). How can the life of the clergy be improved under the present conditions in the country? *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 25, 622-625 (In Russ.)
26. News and notes (1863). *Kievskiy eparhialnie vedomosti (Kiev diocesan news)*, 19, 596-602 (in Russ.)
27. Antonov, V. (Ed.) (1882) *Memorial book of the Kyiv Eparchy: historical and statistical information about the ecclesiastical institutions in Kyiv diocese, statistical lists of diocese churches and general statistical information on all aspects of the diocesan church and religious life*. Kiev: Printing house of H.T.Korchak-Novytskoho (in Russ.)
28. Grekulov, Y. F. (1969). *Church, autocracy, people (the second part of the 19th century - the beginning of the 20th century)*. Moscow: Science (in Russ.)
29. Rimskiy, S.V. (1999). *The Russian church in the age of great reforms (Church Reforms in Russia in 1860 - 1870)*. Moscow: *Krutitskoe Patriarshee Podvoro* (in Russ.)
30. Nadтока, G.M. (1998). *The Orthodox church in Ukraine in 1900-1917: social and religious aspects*. Kyiv: Knowledge (in Ukr.)
31. The Central State Historical Archive of Ukraine in Kiev, fund 442, description 54, archive file 216 (in Ukr.)

V. Tatsiyenko

THE LAND TENURE OF THE ORTHODOX CLERGYMEN IN THE 19TH – EARLY 20TH CENTURY (BASED ON THE MATERIALS OF KYIV EPARCHY)

The article deals with the land tenure by the Orthodox parish clergy in the 19th – early 20th century. It is noted that the land was one of the main and stable parts of the clergy's profits. Therefore, the government paid special attention to the provision of churches with lands, trying to solve the problem of the clergy's material support. The resistance of Catholic landowners, who opposed the increase of the landed

property in the Orthodox Church and seized the church lands, the inaction of the local authorities, dependent on the landowners, caused the situation when providing the parish churches with the land took much time. Besides, the issue of land cultivation was also raised. It is worth emphasizing that the laws of late 19th and early 20th centuries changed the status of church lands annexed to the Russian Empire. The land became the property of the church and a priest was expected to use it during the time of his duties in this region.

The "Statute ..." of 1842 obliged the parishioners to cultivate 10 acres of priestly lands free of charge. This normative act has significantly improved the welfare of the parish clerics. However, its implementation led to complication of relations between the clergy and the parishioners. Only in January 1867 the government issued a law that revoked the "Statute ..." of 1842 beginning with January 1, 1868 as it was based on old-fashioned feudal methods. The labour obligation of the peasants to the church was also abolished.

It is stated that the clergy often had the same household as parishioners. That is why the priests had various attitudes to the fact of their engaging in agricultural work. The Church's periodical press rightly noted that the land cultivation distracted the priest from his church duties. It is determined that most of the church land was cultivated by hired workers and demised.

Key words: Orthodox clergy, church land, the peasantry, the clergy, Kyiv Eparchy.

УДК 343.261-052:329.14 (477)

О. М. Федьков

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

«...І ТУТ Є ЖИТТЯ»:

ТЮРЕМНІ БУДНІ УВ'ЯЗНЕНИХ СПІЛЧАН

У статті з'ясовано, що діяльність членів організації Української соціал-демократичної спілки кваліфікувалася російським законодавством як «боротьба з існуючим суспільним ладом» і наслідком участі в ній ставали арешти та тюремне ув'язнення. Перебування у в'язниці соціал-демократи прагнули використовувати відповідно до виробленого роками світогляду та способу життя. Отримавши у тюрмі вільний час (такий суперечливий життєвий оксюморон), у перервах між допитами, спілчани вимагали повернення вилучених при арешті та потрібних для самоосвіти книг, переважно марксистського спрямування. Частина соціал-демократів використовували перебування у в'язниці для укладання законного шлюбу. Попри сумні настрої, адже їх чекало заслання або ув'язнення, революціонери не втрачали оптимізму та були налаштовані на подальшу боротьбу.

Ключові слова: Українська соціал-демократична спілка, арешт, тюрма, суд, самоосвіта.

Постановка проблеми. Українська соціал-демократична спілка (Спілка, УСДС) була однією з найвпливовіших політичних організацій, які діяли в українських губерніях Російської імперії на початку ХХ ст. Особливо значною популярністю вона користувалася серед селян і сільськогосподарських робітників [1]. Участь членів УСДС у революційному русі, в організаціях, які мали на меті «знищення існуючого суспільного ладу», потенційно передбачав їхній арешт і ув'язнення. Перебування соціал-демократів у місцях позбавлення волі – окрема